

11. Скляренко О. М. «Ізоморфізм та аломорфізм в ойконімії США й України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10. 02. 15 “Загальне мовознавство” / О. М. Скляренко. – К., 2008. – 20 с.
12. Словник української мови: В 11-х т. – К.: Наук. думка, 1978. – Т. IX.
13. Сокіл Н. Мікротопонімія Сколівщини / Н. Сокіл. – Львів, 2008. – 206 с.
14. Федотова Н. М. Сучасні прізвиська Луганщини: когнітивна прагматика творення тексту оніма: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10. 02. 01 “Українська мова” / Н. М. Федотова. – Харків, 2008. – 20 с.
15. Щербак А. С. Ономастические концепты как особые единицы метаязыка / А. С. Щербак // Когнитивные исследования языка: сб. науч. тр. – М., Тамбов, 2009. – Вып. V. Исследование познавательных процессов в языке. – С. 86 – 94.
16. Щербак А. С. Региональная ономастика в когнитивном аспекте. Монография / А. С. Щербак. – Тамбов : ТГУ им. Г. Р. Державина, 2008. – 197 с.

*Сологуб Л.О., Ніколашина Т.І., Українець Л.Ф., Біленька О. Ю.
Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка*

Когнітивні методи на уроках рідної мови

*Sologub L.O., Nikolashyna T.I., Ukrainian L.F., Bilenka O.
Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University (Ukraine)*

Cognitive Methods at National languages Lessons

Abstract

The theoretical development of problem-based learning was studied. Problem-based learning helps to realize two objectives: 1) to form the students the necessary system knowledge, skills, and 2) the development of the capacity for self-learning, self-education. Problem-based learning is understood “difficulties” arising from the conflict between knowledge and skills possessed by the student, and the knowledge and skills necessary to problem-solving questions. An innovative system of training exercises with vocabulary prominently designated problematic type of training based upon the cognitive process of productive interaction between teacher and student was developed.

Keywords: problem-based learning, education, cognitive proceses, problem situation

Нова освітня філософія передбачає спрямування навчально-виховного процесу на формування духовного світу особистості, утвердження загальнолюдських цінностей, розкриття і розвиток потенційних можливостей, здібностей учнів. Цьому сприяє когнітивна модель навчання, яка зумовлена необхідністю переосмислення основних завдань засвоєння учнями української мови, переакцентацією мети мовної освіти з формування лінгвістичної компетенції на комунікативну, що є головною метою мовної освіти в Україні [4, с. 14].

Теоретичним підґрунтям когнітивного підходу є основні засади когнітивної теорії (когнітології), розроблені в працях зарубіжних і вітчизняних учених Н. Арутюнової, Н. Бардіної, О. Воробйової, В. Дем'янка, С. Жаботинської, Т. Ковалевської, О. Кубрякової, Дж. Лакоффа, О. Селіванової, Ю. Степанова, Ч. Філлмор, Н. Хомського.

Пізнавальна (когнітивна) діяльність є однією з провідних у навчанні української мови. Когнітивне навчання – це сукупність взаємопов'язаних та взаємозумовлених способів і засобів опанування мовних одиниць як основи пізнання, формування мовної картини світу і певного результату створення його образу в уяві кожного [3, с. 5]. Когнітивний підхід, що ґрунтується на наукових положеннях філософської теорії пізнання, когнітивної лінгвістики, теорії мовленнєвої діяльності та психології навчальної діяльності, спрямовує навчальний процес на становлення мовної особистості, що сприяє досягненню комунікативної компетенції мовця.

У сучасній освіті одним із найактивніших способів пізнавального навчання є проблемне, що припускає створення під керівництвом учителя проблемних ситуацій та активну самотійну діяльність учнів з їхнього розв'язання, у результаті чого відбувається творче оволодіння знаннями, навичками, уміннями, розвиток розумових здібностей.

Проблемне навчання не є цілковито новою технологією. Його елементи знаходимо ще в “евристичних бесідах” Сократа. Теоретичні розробки проблемного навчання досить різноманітні. Цій інновації присвячена низка праць дидактів та психологів: М.А. Данилова, Т.В. Кудрявцева, І.Я. Лернера, М.І. Махмутова, А.М. Матюшкіна, М.Н. Скаткіна. А з погляду провідних методистів О. Біляєва, Т. Донченко, С. Карамана, Л. Мацько, М. Пентилюк, І. Хом'яка навчання рідної мови ґрунтується на проблемному підході. Проблемне навчання як тип розвивального, у якому поєднується систематична самотійна пошукова діяльність учнів із засвоєнням ними готових висновків науки, це методи, дібрані з урахуванням цілепокладання та принципів проблемності, процесу взаємодії викладача та учня, орієнтованого на формування світогляду учнів, їхньої самотійності, стійких мотивів навчання та розумових (враховуючи й творчі) здібностей у ході опанування наукових понять та способів діяльності, детермінованих системою проблемних ситуацій [2, с. 18].

Основними завданнями проблемного навчання є:

- розвиток мислення, здібностей учнів, їх творчих умінь;
- виховання активної творчої особистості, яка вміє бачити, ставити і вирішувати нестандартні проблеми;
- засвоєння учнями знань, умінь, які самотійно здобуті в ході активної пізнавальної діяльності.

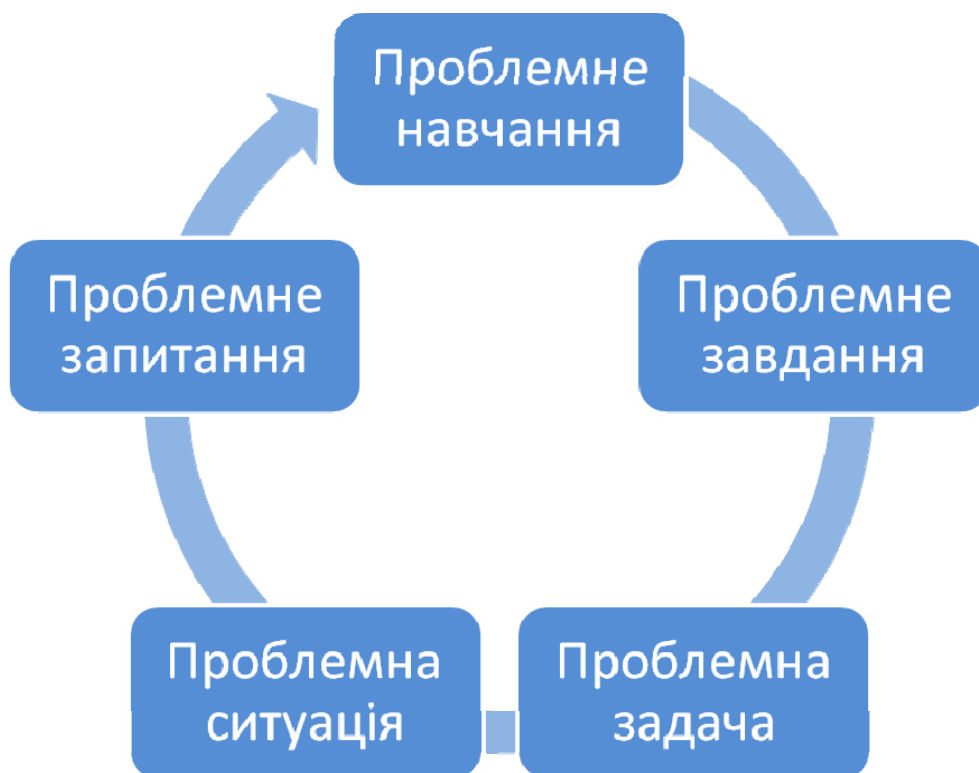
Проблемне навчання сприяє реалізації двох цілей: 1) сформувати в учнів необхідну систему знань, умінь і навичок; 2) досягти високого рівня розвитку школярів, розвитку здатності до самонавчання, самоосвіти. Для реалізації цього потрібно чітко усвідомлювати сутність проблемного навчання. Дидактика визначає, що навчальна проблемна ситуація являє

собою “ситуацію труднощів”, але не прирівнюється з нею. Під проблемністю ми розуміємо такі “труднощі”, які витікають із протиріччя між знаннями, уміннями, якими володіє учень, та тими знаннями й уміннями, що необхідні для розв’язання проблемного запитання. Визнано, що проблемна ситуація “відбулася”, якщо школяр “відчув потребу в її вирішенні”. Ця потреба супроводжується мобілізацією тих знань, досвіду, які є в учня, й усвідомленням їхньої недостатності. Наступним моментом у реалізації проблемності є пошук шляхів вирішення проблеми, висунення гіпотези, а потім її доведення. У процесі розв’язання проблемної ситуації відбувається поповнення знань, навчального досвіду, оволодіння учнями певними вміннями й навичками. Досвід показує, що продумане, сплановане використання проблемного навчання з урахуванням загальнодидактичних і власне методичних принципів забезпечує повноту одержаних знань, уміння свідомо й вільно оперувати ними, розвиває самостійність мислення, стимулює дослідницьку діяльність, сприяє реалізації індивідуалізованого підходу. І навпаки – невміло поставлена проблема тормозить діяльність учнів, викликає нераціональні витрати часу, знижує ефективність заняття. Саме тому створення проблемної ситуації, реалізація проблемного методу має відповідати науковим і методичним вимогам. Як же створити проблемну ситуацію? Плануючи використання проблемного підходу необхідно: 1) виявити його передумови в самому навчальному матеріалі (принципово нові закономірності); 2) сформулювати проблемне питання; 3) перевірити його на проблемність, тобто змодельовати пізнавальну діяльність учнів (чи є протиріччя між знаннями й уміннями, які необхідні і якими володіють школярі); спланувати відповідь, виявити при цьому сутність розумових труднощів; 4) вирішити, чи є ця ситуація методично виправданою; 5) визначити її місце в структурі заняття.

Використання технології проблемного навчання на уроках сприяє глибокому засвоєнню знань, одночасно формуючи розвиток дитини. На таких уроках успіху досягають навіть найслабші учні. Вони приєднуються до пошуку істини і непомітно для себе включаються в колективний діалог.

У теорії проблемного навчання виділяємо основні категорії, такі як: проблемне запитання, проблемна задача, проблемне завдання та проблемна ситуація.

Активізація пізнавальної діяльності учнів є необхідною умовою свідомого засвоєння ними навчального матеріалу. Школярі повинні не просто засвоїти певну систему знань, а й навчитись аналізувати, порівнювати, узагальнювати, знаходити причиново-наслідкові зв’язки. Тому на уроках рідної мови раціонально запроваджувати такі методи й прийоми, які передбачають самостійну пошукову роботу учнів. Одним із найважливіших засобів, які сприяють виконанню цього завдання, є проблемне навчання [1, с. 33].

Стимулювання навчально-пізнавальної діяльності успішно здійснюється за допомогою постановки проблемних завдань. У розробленій нами інноваційній системі тренувальних вправ із фразеології чільне місце відведене проблемному типу навчання, підґрунтям якого є когнітивний процес продуктивної взаємодії вчителя й учня. Під мовними вправами ми розуміємо виконання учнями навчальних завдань із метою закріплення теоретичних відомостей та оволодіння практичними вміннями і навичками.

Мета завдань і вправ: систематизувати й узагальнювати знання учнів з фразеології; удосконалювати вміння визначати типи фразеологізмів, уживати їх у зв'язному мовленні; розширювати активний словниковий запас учнів; розвивати вміння оперувати ФО у власному мовленні; виховувати любов до рідної мови.

Проблемне завдання-парадокс

Завдання: у цих фразеологічних одиницях використано досить цікаве поєднання слів, на перший погляд несполучуваних. Доведіть слушність такого слововживання. З'ясуйте явище катахрези, звернувшись до «Енциклопедії. Українська мова». Наведіть приклади таких парадоксальних сталих виразів.

1. Химині кури, що пішли в череду недоєні.
2. Іван бабі сестра в перших.

Лінгвістичне спостереження

Завдання: порівняти словосполучення і фразеологічні звороти, з'ясувати, чим вони відрізняються.

Проблемне питання: Чому фразеологічні одиниці зберігають самостійність, хоча слова 1 і 2 колонок виражені поєднанням іменника та прикметника?

<i>Василева п'ята</i>	<i>Ахіллесова п'ята</i>
<i>Герасимові стовпи</i>	<i>Геркулесові стовпи</i>
<i>Миколина робота</i>	<i>Сізіфова робота</i>
<i>Смачна галушка</i>	<i>Полтавська галушка</i>
<i>Невірне кохання</i>	<i>Невірний Хома</i>
<i>За царя Петра I</i>	<i>За царя Гороха</i>

Стилістичний експеримент

Завдання: визначити стиль застосування фразеологізмів. Зробити висновок, у яких стилях вживаються фразеологізми.

Проблемне питання: Яка відмінність фразеологізмів розмовно-побутового стилю від усталених зворотів офіційно-ділового й наукового стилів?

Відкрити збори
Під кутом зору
Загострити питання
Сиди, Векло, ще не смеркло!
Надати слово
Вимушена посадка
Язиката Хвеська
Суд Соломона
Тримати нейтралітет
Про мене Семене, аби я Іван!

Синквейн

Завдання: використовуючи фразеологічні звороти: Мов Сіркові муху з'їсти; Для нашого Федота не страшна робота; Ростом з Івана, а розумом з болвана; І в Відні люди бідні, скласти синквейн за схемою:

1. ФО
2. Синонім-фразеологізм;
3. Антонім-фразеологізм;
4. Поняття, яке позначає ФО;
5. Скласти речення.

У разі потреби користуйтеся фразеологічними словниками: синонімів та антонімів.

Зразок:

1. Язиката Хвеська
2. Лепетливий Савочка
3. Набрати води в рот
4. Балакуча людина
5. Нема гірше од тої людини, яке веде себе як язиката Хвеська.

Вправа “Магнітик”

Завдання: установіть відповідність між антонімічними фразеологізмами.

Проблемне питання: Доведіть, що ці фразеологізми належать до типу фразеологічні єдності.

Мов Сіркові муху з’їсти; і в Відні люди бідні; до роботи – в Гриця порвані чоботи; На бідного Макара всі шишки летять; вийшов сухим із води Юхим; у Хоролі всього доволі; мов Семен-швець шкуру мене; люблю Сивка за звичай: хоч крекче, та везе.

Фразеологічна теорема

Завдання: прочитайте словосполучення, доведіть, що кожне з них може вживатися як вільне словосполучення, і як стійке словосполучення. Розкрийте значення цих фразеологізмів.

Петра нагнати; по Марусин поясок; полтавська галушка; аж Київ видно; піймати Никона.

Проблемно-пошукова вправа “Юні лінгвісти”

Завдання: прочитайте прислів’я; доведіть, що власні назви презентують протилежні риси людської вдачі; користуючись фразеологічними словниками синонімів та антонімів, доберіть приклади.

1. Для нашого Федота нестрашна робота.
2. Не клеїться робота у Федота.
3. Бас гуде, скрипка грає, Іван мовчить та все знає.
4. Ростом з Івана, а розумом з болвана.

Гра “Крокодил”

Завдання: витягнувши картку, на якій записано фразеологізм, спробуйте передати його значення за допомогою жестів.

Проблемне питання:

I група: Чому фразеологізм конотопська відьма належить до типу фразеологічні зрощення, а ФО “язиката Хвеська” – до фразеологічних єдностей, хоча утворені поєднанням іменника з прикметником?

II група: Чи можна назвати фразеологізми полтавська галушка та жертва Амура словосполученнями іменного типу? Відповідь обґрунтувати.

Полтавська галушка, конотопська відьма, язиката Хвеська, жертва Амура.

Творче конструювання

Завдання: складіть речення з використанням поданих фразеологізмів, підкресліть члени речення:

Проблемне питання: Поясніть, яку синтаксичну роль виконують фразеологізми? Чому?

Тонкосліза Оришка, лепетливий Савочка, лис Микита, ахіллесова п'ята, нитка Аріадни, за царя Гороха, мов Семен-швець.

Запропонована система інноваційних вправ проблемного характеру створює повноцінні умови для реалізації проблемного навчання, принципів національного і громадянського виховання, для загального й мовленнєвого розвитку учнів, мотивації творчої самоактивності, формування досвіду креативної діяльності та емоційно-ціннісного ставлення до світу.

Ми вважаємо, що використання системи інноваційних вправ проблемного характеру у навчанні рідної мови дасть змогу активізувати навчально-пізнавальну діяльність учнів, підвищувати рівень мотивації, розвивати вміння самостійно й творчо мислити та застосовувати здобуті знання на практиці, поживляти мовленнєву активність учнів.

Література

1. Гергун Н. Проблемне навчання як засіб формування пізнавальних і творчих здібностей учнів [Текст] / Н. Гергун // Директор школи. – 2006. – №27-28. – С.33–36.
2. Махмутов М.И. Организация проблемного обучения в школе: Книга для учителей / М.И. Махмутов. – М.: Просвещение, 1977 – 240 с.
3. Пентиліук М. Концепція когнітивної методики навчання української мови [Текст] / М. Пентиліук, А. Нікітіна, О. Горошкіна // Українська мова й література в навчальних закладах. – 2004. – № 8. – С. 5–9.
4. Пентиліук М. Теоретичні орієнтири сучасної української лінгводидактики [Текст] / М. Пентиліук // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. – 2010 – №22 (209) – Ч. II – С.12-21.

Тарасова Н.І.

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г.Короленка

Концепт ПОДРУЖНЯ ВІРНІСТЬ в давньоруській “Повісті про Петра і Февронію”

Tarasova N.I.

Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University (Ukraine)